

УДК: 792.091

“СЛОВО ПРО ТЕАТРАЛЬНУ КРИТИКУ” ТЕОДОРА ВІНКЛЕРА – НОВИЙ ДОКУМЕНТ ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТЕАТРОЗНАВСТВА

Уляна РОЙ

*Кафедра театрознавства та акторської майстерності,
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79000
тел.: 0322 296 41 97, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

Для увиразнення естетично-критичних театральних поглядів Івана Франка.

Ключові слова: театр, мистецтво, публікація.

У театральні-критичному доробку Івана Франка, що налічує, зокрема, понад 80 статей та заміток, друкованих у щоденній польській газеті “Kurjer Lwowski” у 1887–1897 роках, поруч із рецензіями на вистави українського та польського театрів знаходимо і огляди преси. З 1889 до 1890 року І. Франко друкував у цій газеті огляд номерів двотижневого німецького журналу про мистецтво “Der Kunstwart: Rundschau über alle Gebiete des Schönen” (“Охоронець мистецтв: огляд усіх галузей прекрасного”) виходив у Дрездені з 1887 по 1919 роках. Публікації з питань мистецтва у цьому виданні цілком імпонували І. Франкові. Тому, використовуючи можливість, він ознайомив читачів польської газети зі статтями німецького часопису, коротко переказуючи або ж перекладаючи ті статті, що особливо йому подобалися. Дослідники наукової діяльності І. Франка використовують ці огляди, вказуючи на обізнаність його із тогочасними теоретичними спрямуваннями, проте перекладів оригінальних публікацій, на які він вказував, чи окремого дослідження, немає.

На початку кожного огляду номера журналу І. Франко висловлював своє захоплення цим часописом, називаючи його “прекрасним”, особливо під керівництвом видатного поета Фердинанда Авенаріуса (1956–1923): “Це один із небагатьох німецьких часописів, які є вільними від духу компанійщини і реклами [...] кожний номер є закінченою цілістю”, і далі: “Усім, хто цікавиться мистецтвом і хотів би виробити собі здоровий, вільний від однобічності і перебільшення смак, ми можемо з усією відповідальністю рекомендувати цей часопис” [2, т. 27, с. 278].

Також І. Франко зробив огляд публікацій, вміщених у “Kunstwart”, за період від жовтня 1889 до вересня 1890 року. Підбірка цього річника (тобто за дванадцять місяців: з четвертого кварталу 1889 по третій квартал 1890 року) зберігається і нині у фонді особистої бібліотеки Івана Франка (у Києві [1, т. 1, с. 280–281]) в Інституті літератури НАН України. В оглядах цього журналу І. Франко звернув увагу на статті про австрійську літературу, музику, а також і про театр: театральну практику, драматургію, театральних агентів та театральну критику.

У своїх оглядах І. Франко керувався принципом починати від “передової” до цікавої, на його думку, публікації. До головних статей номера потрапляли і статті про театр. Наприклад, стаття “Театр і Народна сцена у місті Вормс” Роберта Міша та Банса Берріга [7] щодо “питання реформи театру на зразок шекспірівської сцени” [2, т. 28, с. 44], до цікавих належить стаття “Зміна драматичного смаку в Німеччині” Альберта Дрезднера [3] та інші.

В огляді за 1889 рік у номері 21, І. Франко вважав “важливою для всієї театральної організації” статтю Георга Коберле “Театральні агенти” [5], і додав: “з якою ми знайомимо наших читачів у іншому місці”. Під іншим місцем І. Франко мав на увазі той самий номер 226 за 16.08.1889 року у газеті “Kurjer Lwowski”, де на іншій сторінці він подав у перекладі польською мовою, найцікавіші, на його думку, абзаци. У маленькій передмові він писав, що ця стаття “актуальна, хоч не так гостро, як у Німеччині” [4]. Ситуація з театральними агентами у Німеччині справді не дуже перегукувалася із ситуацією польських агентів, але І. Франко пропонував її львівським читачам думаючи, що, можливо, “з часом може активізуватися, враховуючи зріст і розвиток наших (тобто – польських і україномовних у Галичині. – У. Р.) театрів” [4]. Адже Г. Коберле писав: “театральні агенти формально володіють артистично-театральним ринком, і артистичний персонал залежить від їхніх маніпуляцій щодо найму на роботу. Це означає: артист-актор може з труднощами або взагалі не може дати собі раду, якщо не бажає платити високі проценти агентові, і крім того приймати їхні “милості” з усмішкою”.

В огляді за 1890 рік І. Франко відзначає статтю Теодора Вінклера [8] як цікаву, і також обіцяє її перекласти: “Цікава в №21 стаття Т. Вінклера про театральну критику, варто з нею познайомити і наших читачів, що ми постараємось зробити при першій же нагоді” [2, т. 28, с. 51]. На жаль, такої нагоди не було і переклад цієї статті не був зроблений, також і наступних оглядів цього журналу більше не знаходимо на сторінках польської газети, немає наступних річників і в особистій бібліотеці І. Франка.

Сьогодні вважаємо за потрібне подати повний переклад статті Т. Вінклера. Написана понад сто двадцять років тому, вона має зацікавити не лише істориків театральної критики, а й сучасних театральних критиків, оскільки її основні положення залишилися актуальними і для сьогодення. Окрім того, знайомство із цією публікацією німецького автора дає підстави ще більше увиразнити коло естетично-критичних поглядів І. Франка, для котрого ця стаття мала вартість. Потреба першого в Україні друку перекладу цієї статті вмотивована ще й тим, що доступ до змісту оригіналу “зупиняє” готичний шрифт журналу, яким сьогодні не всі дослідники володіють. Додамо до цього й брак оригінальних примірників цього часопису у Львові, а ймовірно – і в Україні (у Львівській національній науковій бібліотеці імені В. Стефаника НАН України є примірник річної підбірки цього журналу лише за 1914 рік).

На сьогодні про автора статті “Слово про театральну критику” Теодора Вінклера відомостей майже не маємо. Можна припустити, якщо це не випадковий збіг обставин, що це той Теодор Вінклер, про якого говорить Леонардо ді Лоренцо у своєму дослідженні з історії флейти [6]. За даними цього дослідника, Т. Вінклеру на час написання статті у 1889 році було 56 років і жив він у Веймарі. Був композитором, відомим флейтистом та видатним учителем, членом Королівської палати у Веймарі. Проте це питання авторства потребує ширшого дослідження із залученням австрійських джерел.

Список використаної літератури

1. Бібліотека Івана Франка. Науковий опис: у 4 т. / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2010. – Т. 1. – С. 280–281.
2. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. / І. Франко – К., 1980.
3. *Dresdner A.* Die Wandlung des dramatischen Geschmacks / Albert Dresdner // Der Kunstwar, 1890. – № 10. – S. 145–148.
4. *I. F.* Mizerja teatralna / Iwan franko // Kurjer Lwowski, 1889. – № 226 – 16. VIII. – S. 1–2.
5. *Köberle G.* Die Theatre Agenten / Georg Köberle // Der Kunstwar, 1889. – № 21. – S. 321–323.
6. *Lorenzo L.* My Complete Story of the Flute: The Instrument, the Performer, the Music // Leonardo de Lorenzo // The Citadel Press INS. – New York, 1951 / copyright, Texas, USA, 1992.
7. *Misch R.* / Das Wormser Spielhaus und die Volksbühne / Robert Misch, Banc Berrig // Der Kunstwar, 1890. – N 5. – S. 65–69.
8. *Winkler T.* Ein Wart der Theater kritik / Teodor Winkler // Der Kunstwar, 1890. – N 21. – S.324–325.

Додаток**ТЕОДОР ВІНКЛЕР****Слово про театральну критику**

(Переклад А. Вовчака)

Чи відповідає театральна критика дійсній потребі, а чи є лише плодом настрою і звички? Існує вона заради митця, театру чи публіки? Це питання, які можна часто почути і які порушують навіть освічені люди. Наскільки впевненою буде на них відповідь, настільки менше доведеться дивуватися з таких запитань, зважаючи на той спосіб, у який не раз орудують критикою, і часто несподівані та просто по-смішному суперечливі міркування.

Тому дозволимо собі тут бодай коротко викласти завдання театральної критики.

Чого хоче критика? За своїм походженням вона в жодному разі не є дитям моди, але природним результатом справи, і якщо справно виконує свої завдання, то однаково корисна як для актора і театру, так і для глядача.

Критик не сміє обмежуватися самим лише протоколюванням оплесків публіки та цензурними розправами про успіхи окремих акторів. Від читання, що пан А грав добре, пані В – досконало, панна С – прекрасно, а публіка просто шаленіла від захоплення – нікому не буде жодної користі, якщо критик не додасть сюди своїх власних міркувань, не підніме зальнозначущих мистецьких проблем і в такий спосіб поступово не викладе у своїх статтях власного естетичного розуміння, яке слугуватиме духовним імпульсом для читача.

Корисність справедливої та розумної критики заперечуватиме лише той актор чи оперний співак, який про призначення, труднощі і приховані сторони своєї професії не має жодного уявлення, а своє завдання сприймає цілком по-ремісницьки. У ту мить, коли артист ступає на публічну сцену, він сам викликає до життя публічне

обговорення. І саме драматичне мистецтво потребує критики більше, ніж будь-яке інше. Поет, художник, скульптор власними очима споглядають те, що вони сотворили, і до певної міри можуть самі себе оцінити, лише актор не бачить того, що йому вдається, він свідомий лише своїх прагнень, але межа між бажаним та здійсненим дуже легко може стати могилою для його адекватного пізнання.

“Я знаю одного такого артиста, який приваблює осіб моєї чи іншої статі лише однією рисою, що полягає у тому, як я вважаю, що він далекий від усякої пихатої уразливості, мистецтво у нього піднімається понад усе, він охоче вислуховує голосні і вільні відгуки на свою персону, і воліє іноді, щоб його оцінили радше несправедливо, аніж не оцінили взагалі. Хто не розуміє такого замилювання, в тому я дуже швидко розчаровуюся, і він не гідний, щоб його студіювати. Справжній віртуоз ніколи не повірить, що ми пізнали і сприйняли його досконалість, особливо коли ми ще й робимо довкола цього багато галасу, якщо не помітить, що ми також бачимо й відчуваємо його вади. Він про себе насміхається над будь-яким безмежним захопленням, а тішить його лише похвала того, хто, як він знає, матиме сміливість також його й осудити”. Так міркував Лессінг.

Критик, який публічно висловлює свою оцінку, є також лише голосом з публіки, його погляд – особистий. Але цей погляд повинен бути максимально об’єктивним. Він повинен ґрунтуватися на спеціальних знаннях та досвіді, на хорошому смаку та строгій сумлінності. Що на виставі вдалося добре, а що – погано, те бачать також й інші. Але критик повинен бачити більше. Він повинен з’ясовувати часто приховані причини помилок, уміти розрізняти, що є справою поета, режисера, актора, технічного допоміжного персоналу, повинен знати, що істотне, а що неістотне, що досяжне, а що недосяжне, і таким чином бути спроможним поглибити оцінку публіки, яка часто формується лише за якимись поверхневими спостереженнями.

Це вимагає багаторічної ґрунтовної і самовідданої праці над цією справою, а не лише частого відвідування театру. А щодо останнього, то недостатньо ознайомитися лише з однією-двома невеликими сценами, потрібно йти на вишкіл у великі театри з великими митцями, щоб отримати уявлення про взірці і про те, чого можна досягнути. Далі потрібно, щоб рецензент був добре обізнаний зі специфікою драматичного мистецтва, його історією, його завданнями і засобами, за допомогою яких воно досягає своїх результатів, щоб він зокрема знав обставини в театрі, про який пише, і щоб він, незважаючи на місцеві смаки й модні уподобання, завжди був свідомий тієї непохитної ідеальної мети, до якої повинне прагнути мистецтво. Звісно, всього того, що теорія називає ідеалом, не так уже легко додержуватися, як це може видатися. До певної міри кожен з нас є рабом своїх обставин, пов’язаний певними межами. Бачити їх – вважаємо це також завданням розумного критика. Усе сказане тут про драму дійсне також і для опери. Будучи незалежним і неупередженим, критик повинен завжди служити справі, і ніколи – особі. З радістю визнавати успіх, талант за змогою підтримувати, порив підбадьорювати, хибне щиро скеровувати на правильний шлях.

Очевидні хиби він повинен нещадно викривати, псевдопоезію і псевдомистецтво рішуче відкидати. Але при всій такій суворості він ніколи не сміє ображати. Можна бути суворим, не будучи злосливим, можна служити правді беззастережно, але не безоглядно. Дописувачі, які за допомогою кпинів і натяків постійно намагаються зробити свої статті “пікантними”, пишуть зазвичай задля своїх приватних інтересів та особистої пихи, а не заради мистецтва, яке для них є лише засобом досягнення

мети. У таких роботах якогось міцного обґрунтування так само мало, як і в сердечних зізнаннях тих, хто основним своїм принципом обрав прискіпування і за допомогою постійних осудів та “розгромів” хоче створити враження глибокої обізнаності. Навпаки, головне завдання сумлінного критика – сприяти налагодженню взаєморозуміння та співпраці поміж митцями та публікою, що, звісно, не виключає того, що він відкидатиме усілякі недоречні претензії з боку публіки так само, як і неприйнятні вимоги і порушення з боку театру та його працівників.

Після сказаного вище ніхто не наслідиться недооцінювати всі труднощі становища театральної критики. Вона – найневдячніша галузь письменницької діяльності. Бо навіть якщо рецензент і натхненний найчистішими намірами, він щоразу переконуватиметься на власному досвіді, що задовольнити багатьох – важко, в догодити всім – неможливо взагалі. Часто він, обмежений часом і простором, може лише коротко натякнути там, де хотілося б детальнішого розбору, часто змушений звертатися до емоцій, де потрібно доказів. Сутність краси виявляється лише у відчутті сприйнятливої душі, тоді як тверезому, теоретично аналітичному розумові залишається замкнутий простір. Але й у багатьох моментах, у яких все вирішує тільки смак, драматичне мистецтво, як і будь-яке інше, володіє низкою міцних принципів, і з цими принципами повинні згодитися всі, хто розходить в думках про те чи інше окреме питання.

Іноді намагаються трактувати критику як якусь панівну силу. Так ніколи не буде, допоки існує громадська думка, допоки освічена публіка виявляє справжній інтерес до театру і розуміння всього, що з ним пов’язане. Тут критик перебуває під контролем публіки, і його вплив завжди реально пов’язаний з його діяльністю та порядністю. Публіка, яка зважає на висловлювання закостеніло продажного, безхарактерного чи бездарного критика, шкодить сама собі. Зрештою, про право і справедливість у критиці можна почути часто дивні думки. Дехто вважає лише таку критику сумлінною і розумною, яка максимально нещадними словами “сповідає” дирекцію й акторів. Він очікує, що все, що в останній виставі не відповідало його смакові (при цьому вирішальну роль тут часто відіграють особисті симпатії й антипатії) і кожен незначний недогляд будуть засуджені нещадно і з моральним обуренням.

Він забуває, як пригнічує саме старанного й здібного артиста оте постійне муштрування, зокрема у випадкових дрібницях, які ще й сталися не з його вини; він забуває, що актор, зрештою, і сам усвідомлює багато з того, що йому не вдається, і часто не потребує жодних вказівок. Нещадні напади в таких випадках лише заважають і руйнують, тоді як добре виважена догана у правильному місці й у грамотній формі розвиватиме й заохочуватиме. З розумінням увійти в становище митця – це ми вважаємо обов’язком кожного дописувача, котрий серйозно усвідомлює своє завдання.

Щодо власне успіхів театру, то справжню мету ми вбачаємо у добрій зіграності, в гармонійному поєднанні та взаємопроникненні кожного учасника, менше – у блискучих індивідуальних досягненнях. Але щоб досягнути цього, потрібен час та постійний персонал. Також і найнеймовірнішими зусиллями і при найвдалішому доборі співпрацівників неможливо упродовж кількох днів досягнути цілком ідеальної зіграності. Буде важко уникнути хибних спроб, допоки не буде визначено рівня індивідуальної обдарованості, кожного не буде поставлено на його місце, а все цілком непридатне не буде викоринене й заміщене.

Зокрема у цих пунктах критика багато грішить, і кому доводилося спостерігати поверхову, шаблонуву, часто цілком необґрунтовану, а то й відверто хибну манеру, у якій, на жаль, “рецензують” на сторінках більшості щоденної преси, той вже не зможе по-справжньому дорікнути представникам мистецтва, коли вони нічого не хочуть чути про таких “критиків”.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2013

Прийнята до друку 27.05.2013

**THEODOR WINKLER'S "ESSAY ON THEATRICAL CRITICISM"
IS A NEW DOCUMENT IN THE HISTORY OF EUROPEAN THEATRE
STUDIES' FORMATION**

Uliana ROY

*Department Studies and Acting,
Ivan Franko National University of L'viv,
18, Valova str., L'viv, Ukraine, 79000
tel.: 032 296 41 97, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

For the expressiveness of aesthetic and critical theatrical views of Ivan Franko.
Key words: theater, art, publication.

**“СЛОВО О ТЕАТРАЛЬНОЙ КРИТИКЕ” ТЕОДОРА ВИНКЛЕРА
– НОВЫЙ ДОКУМЕНТ В ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ
ЕВРОПЕЙСКОГО ТЕАТРОВЕДЕНИЯ**

Ульяна РОЙ

*Кафедра театроведения и актерского мастерства,
Львовского национального университета имени Ивана Франко,
ул. Валовая, 18, Львов, Украина, 79000
тел.: 032 296 41 97, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

Для виразительности естетично критических театральных взглядов Ивана Франко.

Ключевые слова: театр, искусство, публикация.